

- государственная консерватория имени Л.В. Собинова, 2016. – 350 с. – Режим доступа: <http://www.iprbookshop.ru/73581.html>.
3. Лошилов И. Феномен Николая Заболоцкого. Helsinki: Institute for Russian and East European Studies, 1997. – С. 92.
 4. Марков Г. Н. Заболоцкий и Православие. [Электронный ресурс] / Православная жизнь – Выпуск: май 2013. – Режим доступа: <http://www.pgoza.ru/2016/04/13/506>
 5. Петров М. Социальная утопия Н.Заболоцкого // Николай Заболоцкий. Проблемы творчества. – М., 2005. – С. 88 – 89.
 6. Ужаревич Й. (Загреб). Библия и Христос в лирике Заболоцкого [Электронный ресурс] // LiveJournal.com : Игорь Лошилов : – Режим доступа: <http://loshch.livejournal.com/135053.html>.

Костюк Т. П. РЕЛИГИОЗНЫЕ МОТИВЫ В ПОЭЗИИ Н. ЗАБОЛОЦКОГО

В статье рассматривается малоизученная проблема христианского смысла творчества Н. Заболоцкого. Обращение Н. Заболоцкого к библейским образам, мотивам играет ключевую роль в художественном мироустройстве поэта.

Ключевые слова: поэт-философ, противоречия художественного мира, категории мироощущения, библейские образы, божественный миропорядок.

Kostyuk T. P. RELIGIOUS MOTIFS IN THE POETRY OF N. ZABOLOTSKY

The article deals with the little-studied problem of the Christian meaning of the works of N. Zabolotsky. The appeal of N. Zabolotsky to biblical images, motifs plays a key role in the artistic world order of the poet.

Keywords: poet-philosopher, contradictions of the artistic world, categories of world perception, biblical images, divine world order.

УДК 82.09+021

О. І. Кретова,

*к. пед. н., доцент Черкаського
національного університету імені Б. Хмельницького*

П. В. Кретов,

*к. філос. н., доцент Черкаського
національного університету імені Б. Хмельницького*

ЧИТАЧ І БІБЛІОТЕКА У ХХІ СТОЛІТТІ

У статті окреслено проблематику, пов'язану з реінтерпретацією образу та концепту читача в сучасній гуманітаристиці в контексті смислогенеративних змін соціокультурного фону існування людини, культури та цивілізації. На тлі наявного стану осмислення цієї проблематики розглянуто можливі шляхи та

способи трансформативної актуалізації читання та читача в сучасній бібліотеці. Запропоновано опертя на формування символічних рядів у свідомості людини за допомогою соціокультурного потенціалу бібліотек в якості підґрунтя її ідентичності та самовизначення.

Ключові слова: читач, образ, концепт, символ, символічний ряд, цифрова особистість.

Сучасний стан гуманітарного знання доволі часто визначається як кризовий, що пов'язано насамперед з контекстом глобалізаційних процесів планетарних масштабів на теренах економіки, геополітики та соціуму і стрімкою динамікою змін соціокультурного фону, бекграунду існування людських культури й цивілізації. Якщо фундаментальні й точні науки постулюють світоглядну специфіку постнекласичної парадигми в науці, то, властиво, і гуманітаристика потребує суттєвих модифікаційних трансформацій вихідних пізнавальних моделей, сказати б, матриці гуманітарного знання. На таку роль претендує декілька парадигмальних, епістемологічних і світоглядних підходів, серед яких у першій третині ХХІ ст. умовно найбільш традиційним, розгалуженим і дослідженим є так звана постмодерна модель гуманітаристики. Поза кореляцією суто постмодерних прочитань культури чи її філософських раціоналізацій з такими новітніми течіями в західному філософуванні, як конструктивізм (у варіанті енактивізму (О. Князева [2])) або об'єктно-орієнтована онтологія (у межах спекулятивного реалізму (Г. Харман [5])), можна стверджувати, що фундаментальні інтуїції постструктуралізму, які лягли в основу постмодерної традиції, наразі є вищезгадуваним тлом, фоном, бекграундом для загальногуманітарного дискурсу, нарації та водночас епістемологічним і методологічним орієнтиром гуманітарного знання, незважаючи на притаманний постмодерну пафос тотальної негациї та продукування симулякрів (Ж. Бодріяр), копій без оригіналу в культурі. Проблематика, пов'язана з читанням і читачем, а також кореляцією цих загальногуманітарних напрямів досліджень з бібліотекознавством і пошуками сучасної філософії вивчалася зарубіжними і вітчизняними дослідниками. Маємо згадати У. Еко, В. Ізера, Г. Яуса, М. Мерло-Понті, Ю. Крістеву, С. Фіша, М. Ріффатер, П. Баррі, Х. Розенштока-Хюссі, Г. Блума, Г. Сивоконя, М. Зубрицьку, Т. Новальську, Г. Листвака та ін. Слід зауважити, що, попри всю різноманітність підходів до феноменів читача і бібліотеки, спільними між ними є традиційна логоцентрична інтерпретація системи «читач – текст», укорінена в некритичному прийнятті панування дихотомії суб'єкт – об'єкт, семіотичне тлумачення процесу взаємодії реципієнта і знака (в опорі на корпус ідей Ч. Пірса, концепцію «семіотичного трикутника» тощо) та постмодерний підхід, що констатує смерть читача, тиранію мови й тексту, гіперреальність і плюральність читача та ін. (Ж. Дерріда, М. Фуко, Ж. Ліотар, Ж. Дельоз). Звісно, подібна схематизація свідчить про нагальну потребу нової самоідентифікації читача та, відповідно, спроби побудови теорії, що стояла б за нею. Можна припустити, що це завдання вкупі з іншими перебуває у фокусі уваги сучасної філософської антропології, а також епістемології й онтології. Цими міркуваннями обумовлена мета статті, яка визначена як спроба проблематизації системи «читач – бібліотека»

та концепту читача в контексті нових прочитань проблематики означення і суб'єкта в європейській і світовій філософській традиції.

Досягнення поставленої мети ускладнюється насамперед усталеною ситуацією, за якої практично відсутні насамперед соціальні, соціально-психологічні, соціокультурні механізми, що забезпечували б необхідний рівень кореляції між теоретичним дискурсом сучасної філософської антропології, теоретичного бібліотекознавства та практикою сучасних бібліотек. За умов вищекресленої стрімкої динаміки соціокультурних змін, що виявляє себе дотично до нашої теми насамперед у формуванні нового типу рецепції тексту, нового образу читача, нового типу комунікації (П. Вацлавік – концепція цифрової комунікації), нового прочитання концептів книги, бібліотеки як простору читання книг, сприйняття та зустрічі з інформацією, бібліотеки як соціального й культурного інституту, насамкінець, бібліотеки як цивілізаційної цитаделі гуманітарних цінностей в епоху їх девальвації та дискредитації. Тому сформульована тема та поставлена мета наразі передбачають лише проблематизацію питання про те, як можуть взаємодіяти між собою безпосередньо бібліотечна практика і тематичний дискурс гуманітаристики. Видається очевидним, що ця проблематики консолідована навколо концепту та смислового поля, утвореного філософемою читача. Горизонти смислів (Е. Гуссерль), генеровані цим поняттям в його сучасних інтерпретаціях, в контексті архітектоніки культури, розглянутої структурно-синтаксично як гіпертекст, з одного боку, та семантично-аксіологічно як один з варіантів прочитання інваріанту суб'єкта, з іншого, розширюються мало не до безкінечності, оскільки Umwelt (Я. фон Ікскуль) людини набув у ХХІ ст. інформаційного характеру як релевантної, визначальної якості. Використовуючи популярну нині в теорії комунікації концепцію вікна Овертона, можна зазначити, що саме розширене тлумачення образу читача-реципієнта, його значень і смислів, та людської істоти, що специфічним чином, притаманним лише їй одній, реалізує свою самість і здійснює розуміння та пояснення світу в уявному свідомісному вимірі, конституційованому семіотичним кодом мови як вихідної системи і в межах ієрархізованої градації наступних знакових систем – культури, світогляду (картини світу) тощо, дає можливість гранично узагальнити і розширити як саме поняття читання й читача, так і переосмислити фундаментальні підстави цивілізації та культури. Маємо на увазі насамперед зміни, що відбулися в медіапросторі культури та соціальної комунікації, насамперед потужний розвиток соціальних мереж як інформаційно-комунікативних платформ (що нівелює традиційні медіа і взаємодію в межах соціальних інститутів як занадто повільні й неефективні, такі, що не забезпечують належний ступінь інтерактивності), а також спричинену впровадженням у використання індустріально-промислового масштабі електронних девайсів, що принципово змінили модель взаємодії людини, її самоусвідомлюючого Я та інформації, оформленої в межах будь-якого семіотичного коду. Ідеться, звісно, про електронні книги, планшетні комп'ютери та, що вже є справжнім секретом Полішинелі в культурі, – смартфони, які, без перебільшення, стали атрибутивною ознакою людини. Якщо ж згадати про експоненціальний розвиток технологій

інтернету речей (Internet of things), розширеної реальності (augmented reality), перспективи аугментації не лише людського тіла (проект wetware), але і людської свідомості (що суголосне сучасним пошукам і дискусіям сучасних науки і філософії на терені гіпотетичної технологічної сингулярності та постання AI (artificial intelligence)), то остаточно з'ясовується нагальна необхідність спеціальної регуляції цієї сфери людської життєдіяльності. Адже її відсутність може призвести до, наприклад, феномену «пунктирної людини» (Д. Леонтьев), аксіологічної та мотиваційної заблуканості людини, кризи самопозиціонування та самоідентифікації, що назагал можна позначити як кризу гуманізму у XXI ст. Звісно, лакуну намагаються заповнити найрізноманітніші версії постгуманізму, аж до нонантропоцентричних включно. Антитетичність і контрпродуктивність цього феномену не потребує розгорнутих коментарів. Сучасні конкузіональні війни та їх продовження – гібридна агресія – як мілітарна, так і медійна, культурницька, літературна, є цьому прикладом. Яким же чином образ (маємо на увазі насамперед символічний потенціал цього комплексу смислів) і концепт читача має бути трансформованим для усвідомлення, актуалізації та віднайдення відповідей на вище окреслені виклики zeitgeist? Відповідь на це питання, нехай і найзагальніша, у першому наближенні, потребує побіжного окреслення стану його вивчення та інтерпретації. Наприклад, можемо констатувати різноскерованість магістральних інтенцій вивчення читача в бібліотекознавстві та у філологічних і культурологічних студіях. Якщо перші зазвичай використовують модель ретроспективного аналізу же наявних, сформованих соціальних і соціокультурних схем та моделей взаємодії в межах систем «читач – бібліотека», «читач – література», «читач – бібліотека – культура – суспільство», то другі будують переважно умосяжні типології читача принагідно до конкретної теми дослідження або концептуальної системи, в межах якої воно здійснюється (як-от постмодерна парадигма), а також у зв'язку із власними філософськими уподобаннями авторів. На нашу думку (за всієї схематичності вищенаведеного опорного спостереження), така ситуація спричиняє деяку розірваність, розходження між філософською теорією та безпосередньою практикою культури. Наприклад, Т. В. Новальська у фундаментальному дослідженні «Вивчення читача в українському бібліотекознавстві (друга половина XIX – початок XXI століття)» (2007) всебічно розглядає вказану проблему та пропонує спеціальне термінологічне словосполучення «бібліотечне читачезнавство» при тому, що ця галузь досліджень дозволила б синтезувати здобутки історичних, теоретичних і практичних досліджень читача в окрему дисципліну, але при цьому поділ читачезнавства на теоретичне і практичне викликає запитання насамперед з точки зору бібліотечної практики. Якщо категорія читача розглядається суто у сфері філософських естетики, антропології чи культурології, то яким чином вельми цікаві концептуальні моделі дослідників можуть бути застосовані на практиці? М. Зубрицька, розглядаючи читача як «співтворця значеннєвої структури тексту» в культурологічному дискурсі XX ст. [1], пропонує його розлогу типологію («імпліцитний читач» В. Ізера, «зразковий читач» У. Еко, «архічитач» М. Ріффагера, «інформований читач» С. Фіша, «уявний читач» Є. Вульфа), яка,

втім, за всієї своєї різнобічності й евристичності, навряд чи безпосередньо дотична до вищезгаданої практики бібліотек. Можливо, якщо розглянути постмодерний архітектонічний та структуралістський підхід до читача і тексту як складної ризоматичної єдності (наприклад, концепція «архічитача» М. Ріффатера) як притаманний сучасному філософському мейнстріму, то ми переконаємося, що, за умови послідовного завершення логіки таких досліджень, дослідник мимоволі зіштовхнеться із сумнозвісними концепціями тиранії тексту, смерті суб'єкта (автора) та іншими концептуальними схемами постструктуралізму другої половини ХХ ст. Навряд чи образ і концепт читача можна звести до боротьби між хаосом і космосом, хаосмосом (Ж. Дельоз) і формозмістом (М. Бахтін) тощо. З іншого боку, «літературознавчий підхід до вивчення читача», як зауважує Г. Б. Листвак [3], сам по собі недостатній, при цьому констатує, що «користування екранними носіями, збільшення обсягів інформації та розвиток соцмереж і новинних ресурсів зумовили фрагментарність сприйняття, переважання картинки, а не слова, неспроможність сконцентруватися». Дослідник стверджує, що наразі людина перебуває «на порозі переосмислення поняття читання як культурної, пізнавальної чи розважальної практики». Погоджуючись із цим, зауважимо, що слід ретельно і прискіпливо розробити нові механізми взаємодії в системах «читач – девайс – текст» і «читач – девайс – текст – бібліотека», оперті на смислогенеративні символічні ряди, що в свою чергу укорінені в самоті (К. Г. Юнг), у Ніцшевому людському, занадто людському, самій природі людини. Тому, наприклад, сучасний американський дослідник І. Еніра (I. E. Anyira) у статті з промовистою назвою «Анатомія користувача бібліотеки у ХХІ ст.» [6] виходить з того, що центром сучасної бібліотеки є не книгозібрання, не знеособлений текст, а саме читач, прагматично – користувач. Вивчаючи і створюючи профіль сучасного користувача бібліотеки, дослідник суттєво розширює концептуальний простір філософії *читач*, практично нівелюючи межі між ним і бібліотекою, обстоюючи концепцію «бібліотеки без стін», в якій фонди і колекції доступні в цифровому форматі через комп'ютерні мережі. Йдеться не просто про набір умінь і навичок користувача, а про створення інтегрованої в комунікативне цифрове середовище цифрової особистості людини, яка в межах семіотичних кодів корелює і взаємодіє з базовою особистістю. Таким чином, бібліотека формує не просто усередненого «юзера», але свідому щодо нового цифрового виміру власної самореалізації особистість. Відвідування бібліотеки передбачає не лише фізичну присутність, але й віддалений доступ. Тому читач інакше здійснює користування, інакше забезпечується захист інтелектуального права авторів та власне взаємодія між бібліотекою і користувачем. Дослідник насамперед акцентує складність ідентифікації цифрового профілю читача в бібліотеці, оскільки непросто з'ясувати, яким чином неконгруентні між собою реальна, фізична людина та її мережевий профіль перетинаються. Це актуалізує складний комплекс етичних і правничих проблем, що укорінені у питанні людської ідентичності, назагал – у сакраментальному запитуванні сократівсько-кантівського стибу «Що є людина?». З іншого боку, можливо актуалізувати нову специфіку кореляції між читачем і бібліотекою не під кутом зору софтверного забезпечення та регуляції цієї

взаємодії, а й традиційно, орієнтуючи бібліотеку на створення громад читачів, вельми подібних до релігійних громад та інших неформальних об'єднань людей. Таким досвідом діляться М. Полдерман (M. Polderman), Х. Дуйхновен (H. Duijnhoven) і Ф. Гайзманс (F. Huysmans), (Нідерланди): «Наразі будівництво громади є найважливішим завданням сектору публічних бібліотек» [7]. Бібліотекарем створюється група зацікавлених читачів, яка не є традиційним книжковим клубом, а є спільнотою читачів, об'єднаною навколо зібрання книг, дібраних бібліотекарем. Присутнє й обговорення, і доповіді, але головна відмінність від клубу та, що така громада виходить за межі бібліотеки, оскільки передбачені спільні відвідання культурних заходів, пов'язаних з тематикою книг, тематичного відпочинку, рольових ігор тощо. Йдеться практично про новий тип взаємодії і нову єдність людей навколо книг у дегуманізованому соціумі. Бібліотека, таким чином, працює як комунікативна платформа, а автори навіть використовують метафору бібліотеки як «суспільного серця міста». Звісно, нічого аж такого нового у вищенаведених міркуваннях немає. Але їх об'єднує розуміння того, що без структурної та смислової трансформації бібліотека у ХХІ ст. може бути витіснена як соціальний інститут і як феномен культури, що є прямою загрозою для цивілізації загалом, поза жодними перебільшеннями. Варто пригадати, *що* саме в історії людства починалося із занепаду, ігнорації та навіть знищення бібліотек і книг.

Підсумовуючи, зауважимо, що навряд чи хтось навіть в умовах кризи традиційних гуманістичних цінностей буде заперечувати не тільки історичну й цивілізаційну роль книги та бібліотеки, але і їх футурологічну функцію, проєктивну щодо майбутнього людства. Згадаймо емоційний вигук, винесений в назву однієї з останніх книг У. Еко «Не сподівайтесь позбутися книжок!» (2010). Стосовно бібліотеки це означає культуртрегерську функцію, коли вона не є просто локальною книгозбірнею (середній електронний девайс з пам'яттю до 32 Гб може утримувати в собі понад 64 тис. книг. Це те, що сучасний читач носить у кишені), а формує читача, спираючись при цьому на дієві соціокультурні механізми. Наприклад, теорію подібної взаємодії розробляв Н. Луман у своїх працях з теорії соціальної комунікації у межах соціальних систем [4]. Як видається, формування читача як надзавдання не лише для бібліотеки, але й для суспільства і культури загалом має бути оперте не лише на механізми формування громадської думки електронними і традиційними медіа, суспільну ідеологію, але і на формування нових і використання вже існуючих символічних рядів (саме тому ми говоримо про образ читача), що регулюють свідомість, внутрішню мотивацію та моделі поведінки людини. Йдеться не про маніпулятивні техніки, але про спробу апеляції до найкращих родових рис *homo sapiens*, що лягли в основу постановня західної культури й цивілізації – намагання вижити, а отже, стати кращим, намагання подолати конечність, а отже, долучитися до вічності через книгу і творчість, загалом – культуру тощо. Така точка зору може здатися найвнутопічною за умов, коли читача, мовляв, формує виключно кон'юктура книжкового ринку та масова культура, але маємо прецеденти, коли, наприклад, медійні гравці (фондації та спільноти, що перекладають популярні фільми, серіали,

комп'ютерні ігри і книги, як-от UA-team) або агенти видавничого ринку (такі як «Видавництво Старого Лева», «Зелений пес» і насамперед «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» – чого варте їх знамените гасло, що окрило проєкт найкращого у світі перекладу серії Дж. Роулінг про хлопчика, що вижив: «Не будь маглом. Підтримуй українське. Воно класне!») успішно формують вищезгадані символічні ряди.

Література

1. Зубрицька М. Читач як теоретична категорія в культурологічному дискурсі ХХ сторіччя / М. Зубрицька // Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. – 2007. – Вип. 31. – С. 166 – 173.
2. Князева Е. Энактивизм : новая форма конструктивизма в эпистемологии / Е. Князева. – М. : Университетская книга, 2014. – 500 с.
3. Листвак Г. Б. Дослідження читання в Україні : результати і значення / Г. Б. Листвак // Наукові записки / Scientific papers. – 2015. – № 2 (51). – С. 84 – 90.
4. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / Пер. с нем. И. Д. Газиева; под ред. Н. А. Головина / Н. Луман. – СПб. : Наука, 2007. – 648 с.
5. Харман Г. Четвероякий объект : Метафизика вещей после Хайдеггера / пер. с англ. А. Морозов и О. Мышкин / Г. Харман. – Пермь : Гиле Пресс, 2015. – 152 с.
6. Anyira, I. E. The Anatomy of Library Users in the 21st Century / I. E. Anyira / Library Philosophy and Practice (e-journal). – 2011. – № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1566&context=libphilprac>. (дата звернення 28.02.2019).
7. Polderman, M., Duijnhoven, H., Huysmans, F. Community building for public libraries in the 21st century : examples from The Netherlands / M. Polderman and others. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.ifla.org/files/assets/public-libraries/publications/community_building_for_public_libraries_in_the_21st_century_polderman_et_al.pdf. (дата звернення 28.02.2019).

Кретьова Е. И., Кретьов П. В. ЧИТАТЕЛЬ И БИБЛИОТЕКА В XXI ВЕКЕ

В статье обозначена проблематика, связанная с реинтерпретацией образа и концепта читателя в современной гуманитаристике в контексте смыслогенеративных изменений социокультурного фона существования человека, культуры и цивилизации. На фоне существующего положения осмысления этой проблематики рассмотрены возможные пути и способы трансформативной актуализации чтения и читателя в современной библиотеке. Предложено опору на формирование символических рядов в сознании человека с помощью социокультурного потенциала библиотек в качестве основы его идентичности и самоопределения.

Ключевые слова: читатель, образ, концепт, символ, символический ряд, цифровая личность.

Kretova O., Kretov P. READER AND LIBRARY IN THE XXI CENTURY

The article outlines the problems associated with the reinterpretation of the image and concept of the reader in modern humanities in the context of meaning-generating changes in the sociocultural background of human existence, culture and civilization. Against the background of the existing position of understanding this issue, possible ways and methods of transforming updating of the reader and reader in the modern library are considered. It proposes a support for the formation of symbolic series in the human mind with the help of the sociocultural potential of libraries as the basis of its identity and self-determination.

Keywords: reader, image, concept, symbol, symbolic series, digital personality.

УДК 821. 161. 12. 04.

*А. Ю. Логінов,
учитель-методист, Вознесенська загальноосвітня
I-III ступенів Золотоніської районної ради
Черкаської області*

МИКОЛА ГОГОЛЬ І ОЛЕКСАНДР ВЕРТИНСЬКИЙ: СПІЛЬНЕ У БІОГРАФІЇ ТА ТВОРЧОСТІ

Статтю присвячено порівняльному аналізу життєвого і творчого шляху двох відомих українців – Миколи Гоголя і Олександра Вертинського, визначенню їхньої ролі у формуванні українського і світового мистецтва з позиції вивчення емігрантської культури України.

Ключові слова: відомі українці, Гоголь, Вертинський, мистецтво, еміграція.

Постановка проблеми. Вже в юнацькі роки Микола Гоголь та Олександр Вертинський не шукали, за словами Олесея Гончара, «місця не прибуткового, а такого, де могли бути корисними для людства» [1, с. 1]. Достоевський колись зазначив: «Всі ми вийшли з «Шинелі» Гоголя», підкресливши, що саме Гоголь поклав початок темі героїчної боротьби за існування «маленької людини», буденної пересічної постаті, духовний сенс буття якої перед Богом і нескінченністю не менш важливий і цікавий при ближчому баченні, аніж постать борця і героя.

Олександр Вертинський став засновником бардівської пісні на теренах колишнього СРСР. Саме на його творчості вчилися Булат Окуджава та Володимир Висоцький. Героями його музичних творів, яким сам автор дав назву «арієток», були актори театру, цирку, злидні та ін.

Народжені в Україні, Микола Гоголь та Олександр Вертинський з юних літ прагнули вирватися із провінції у широкий світ, у Європу. Обидва писали свої твори російською мовою, вкладаючи в них українську душу.